

e-mail: viktoriabulavynets@gmail.com

Булавинець В.М., к.е.н., доцент кафедри фінансів ім. С.І. Юрія ТНЕУ

**ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФІНАНСОВОЇ ПОВЕДІНКИ
ДОМОГОСПОДАРСТВ ТА ЇЇ ОСОБЛИВОСТІ В УМОВАХ
СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ**

**Bulavynets V.M., Ph.D., Associate Professor of Department
of Finance named after S.I. Yuriy, TNEU**

**THEORETICAL ASPECTS OF FINANCIAL BEHAVIOR OF
HOUSEHOLDS AND ITS FEATURES IN TERMS OF SOCIO-
ECONOMIC INSTABILITY**

За умов ринкової економіки сектор домогосподарств є головним споживачем товарів і послуг, постачальником економічних ресурсів та учасником фінансового ринку. Формуючи пропозицію землі, праці і капіталу, даний сектор в обмін отримує доходи, які використовуються на споживання та заощадження. Однак сучасний етап розвитку національної економіки характеризується значною диференціацією доходів населення, що спричинена системною кризою, котра охопила усі сфери суспільного життя в Україні й призвела до соціальної напруги, зниження економічної активності населення та до формування суперечливої фінансової поведінки домогосподарств.

Загалом, фінансова поведінка індивіда є складним та багатогранним поняттям, дослідженню якого присвячено чимало праць вітчизняних та зарубіжних учених. Зокрема, Є.В. Галишнікова під фінансовою поведінкою вбачає фінансову активність громадян щодо здійснення фінансового планування, страхування, заощаджень, розрахунково-касових операцій, інвестування, мінімізації ризиків, тощо [1, с. 134]. На думку Т.О. Кізими, фінансова поведінка це «...діяльність членів домогосподарств, пов'язана із розподілом і перерозподілом грошових ресурсів, у результаті чого відбувається формування відповідних фондів грошових коштів (індивідуальних і спільних фондів споживання, резервного фонду, фонду заощаджень тощо) та їх використання на певні цілі» [2, с. 20]. Проте, оскільки фінансова діяльність домогосподарств поєднує стратегічні цілі (отримання прибутку, підвищення якості життя, зміна соціального статусу) та поточні заходи (оплата рахунків, страхові внески, користуван-

ня платіжними терміналами та банківськими картками тощо) то ми вважаємо, що фінансова поведінка домогосподарств – це сукупність дій і фінансових інструментів, спрямованих на управління власними та залученими фінансовими ресурсами з метою задоволення соціально-економічних потреб.

Фінансова поведінка домогосподарств залежить від різних факторів, які визначають її структуру. Передусім, на фінансову активність та формування моделей поведінки впливає фінансовий потенціал домогосподарства та його цільові орієнтири. Окрім цього, на фінансову поведінку здійснюють значний вплив політичні, економічні, соціальні, психологічні, культурні, демографічні та інші чинники [3, с. 284]. Найважливішими факторами політичного характеру є рівень довіри членів домогосподарств до влади, досконалість нормативно-правової бази, суспільно-політична ситуація в країні. До економічних чинників належать: рівень розвитку фінансового ринку та його інфраструктури; обсяг сукупного доходу домогосподарства; темп інфляції; рівень довіри до фінансових установ; рівень фінансової грамотності; мінімальні соціальні гарантії тощо.

Соціально-культурними та соціально-психологічними чинниками є: виховання, рівень освіченості, неформальні норми і правила, ставлення до грошових коштів, мотивація, переконання, досвід, соціальні мережі тощо. Демографічні фактори характеризують вплив на фінансову поведінку домогосподарства статевовікових, подружніх та інших особливостей

Аналіз наукових підходів до структуризації фінансової поведінки домогосподарств дозволив виділити такі її різновиди:

- дохідна, що обумовлена формуванням сукупного доходу домогосподарства;
- податкова, спрямована на виконання фінансових зобов'язань;
- споживча, пов'язана із сукупними витратами домашніх господарств на споживання;
- заощаджувальна, націлена на збереження частини фінансових ресурсів з метою їх витрачання у майбутніх періодах;
- інвестиційна – вкладення грошових коштів у фінансові активи з метою приросту фінансових ресурсів;
- кредитна, пов'язана з визначенням обсягу кредитних ресурсів, необхідних для розвитку домогосподарства;

– страхова поведінка передбачає забезпечення фінансового захисту домогосподарств від настання обумовлених ризиків;

– добродійна поведінка обумовлена наданням фінансової допомоги тим суб'єктам, які її потребують.

Моделі фінансової поведінки домогосподарств формуються на основі поєднання окремих її різновидів. Для одних домогосподарств притаманною є переважно споживча поведінка, для інших – заощаджувально-інвестиційна тощо. Залежно від класифікаційної ознаки, фінансова поведінка може бути активною або пасивною. За активної поведінки члени домогосподарств займаються ефективною трудовою діяльністю, реалізують споживчу (майнову) стратегію, здійснюють заощадження та інвестування, з метою отримання додаткового доходу. Пасивна поведінка домогосподарств характеризується задоволенням фізіологічних потреб на мінімальному рівні, відсутністю фінансових активів та заощаджень, наявністю боргів тощо.

Економічна й соціальна нестабільність, яка спостерігається в Україні протягом останніх років, призвела до значного падіння реальних трудових доходів населення, зниження його купівельної спроможності, зростання рівня безробіття, стрімкого відпливу висококваліфікованих кадрів за кордон, загострення проблем бідності та нерівності. Так, частка доходів 10% найбагатших українців у сукупному доході становить 22%, а 10% найбідніших – лише 3,8%. Нещодавно оприлюднені результати е-декларування доходів засвідчили, що народні депутати України володіють статками на 12,3 млрд. грн. (в середньому – 30,4 млн. грн. на одного депутата), тоді як середньомісячна заробітна плата в Україні на 1 вересня 2016 р. склала 5358 грн. [4]. Така суттєва диференціація доходів негативно позначається на фінансових можливостях населення України. Тому в сучасній моделі фінансової поведінки більшості вітчизняних домогосподарств спостерігається переважання споживчих витрат, здійснення готівкових заощаджень, домінування ірраціональності при прийнятті фінансових рішень. Підтвердженням цього є результати дослідження фінансової поведінки вітчизняних домогосподарств за 2010–2015 рр., котрі свідчать про неефективність організації фінансів населення щодо формування, розподілу та використання їхніх фінансових ресурсів. Основну частку у доходах населення за аналізований період становила заробітна плата (40,8–44,8%). Однак, через низький її розмір, нині вже і

серед зайнятого населення, яке донедавна було впевнене у своїх доходах та матеріальному становищі, поширюється бідність. Це стосується працівників медичної та освітньої галузей, державних структур, висококваліфікованих спеціалістів. Офіційні доходи даних категорій осіб не дають можливості забезпечувати їх первинні потреби, тому «нові бідні» розвивають тіньовий сектор економіки та є підґрунтям для поширення корупції.

Левову частку витрат (більше 80%) становили витрати на придбання товарів та послуг. 43,2% опитаних громадян більшість своїх доходів спрямовують передусім на споживання (здебільшого на придбання продуктів харчування) [5]. Як наслідок, відбувається зменшення інвестиційної активності населення, а 90% найменш забезпечених домогосподарств взагалі не мають можливостей для заощаджень. Впродовж 2010–2015 рр. обсяг заощаджень домогосподарств скоротився з 156,4 млрд.грн. до 6.2 млрд. грн., тобто українці змогли відкласти у вигляді заощаджень лише 0,4% свого доходу [6]. Для порівняння: домогосподарства Австрії, Німеччини, Чехії, Польщі та Словаччини в середньому щомісяця відкладають від 9 до 15% свого доходу (приблизно 200 євро), формуючи своєрідний резервний фонд, що може як приносити додатковий дохід сім'ї, так і підвищувати якість життя загалом.

Однак, інвестиційний потенціал населення України досить високий, за оцінками експертів Асоціації українських банків, поза банківською системою перебуває 500–700 млрд грн. [6]. Цілком очевидно, що залучення навіть невеликої частини цих коштів у вигляді інвестицій в економіку країни здатне радикально змінити макроекономічну ситуацію. Тому ми вважаємо, що стратегією прогресивного розвитку, яка виведе Україну з бідності та злиднів, є розвиток ринку заощаджень, як соціально-економічного механізму мобілізації грошових накопичень населення і трансформації їх в інвестиції для реального сектора економіки. Однак для цього, перш за все, необхідно завершити військовий конфлікт на сході країни та провести економічні реформи, щоб уповільнити економічний спад та збільшити обсяги фінансових ресурсів домогосподарств, як потужного внутрішнього джерела нарощування національного інвестиційного потенціалу.

Вищевикладене дозволяє зробити висновок про те, що переважній більшості домогосподарств України властива пасивна фінансова

поведінка, спричинена економічними та соціальними негараздами. Для позитивної зміни її моделі необхідно:

– створити умови для зростання доходів шляхом підвищення рівня зайнятості населення;

– стимулювати розвиток малого і середнього бізнесу;

– легалізувати неофіційні доходи;

– реформувати систему соціального захисту через стимулювання економічної самостійності особи;

– відновити довіру громадян до фінансово-кредитних інститутів, з метою заохочення їх до організованого заощадження грошових коштів та перетворення їх в інвестиції;

– підвищити фінансову грамотність членів домогосподарств, що сприятиме їхньому вмінню збільшувати свої доходи та правильно ними розпоряджатися.

Сподіваємось, що активна фінансова поведінка домогосподарств забезпечить стабілізацію соціально-економічної ситуації в Україні та підвищить її економічну безпеку.

Література:

1. Галишнікова Е.В. Финансовое поведение населения: сберегать или тратить / Е.В. Галишнікова // Финансовый журнал. – 2012. – №2. – С. 133–140.

2. Кізіма Т.О. Фінансова поведінка домогосподарств: сутність, класифікація, чинники впливу / Т.О. Кізіма // Світ фінансів. – 2011. – №4. – С. 19–26.

3. Ковтун О.А. Фінансова поведінка домогосподарств: сутність, структура та класифікація / О.А. Ковтун // Бізнесінформ. – 2013. – №9. – С. 280–286.

4. Результати е-декларування підвищили ризик дострокових парламентських виборів в Україні – німецький експерт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.unn.com.ua>.

5. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukr.stat.gov.ua>.

6. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/Statist/sfs.htm>.